

GIORGIO BASTA HADTUDOMÁNYI MŰVEI

Emlékirata Rudolf császárhoz
A könnyűlovasság vezetéséről
A tábornagy

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

GIORGIO BASTA
HADTUDOMÁNYI MŰVEI

Sorozatszerkesztő
Padányi József

A *Pro Militum Artibus* sorozatban eddig megjelent művek:

ТОКАЈИ Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.):

A kínai hadtudomány klasszikusai

(Budapest: Dialóg Campus, 2018)

Raimondo MONTECUCCOLI:

A magyarországi török háborúkról

(Budapest: Dialóg Campus, 2019)

PERJÉS Géza:

Tiszt – Képzés

(Budapest: Ludovika, 2020)

CSOMA Mózes:

Rákosi Mátyás Kórház, Észak-Korea

(Budapest: Ludovika, 2021)

SÜLI Attila (szerk.):

Jakkó László huszárcapitány hadtudományi munkái

(Budapest: Ludovika, 2021)

HAUSNER Gábor (szerk.):

Hadik András válogatott hadügyi írásai

(Budapest: Ludovika, 2021)

MARKÓ Árpád:

Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai

törökországi emigrációja alatt (1850–1851)

(Budapest: Ludovika, 2022)

GIORGIO BASTA HADTUDOMÁNYI MŰVEI

Emlékirata Rudolf császárhoz
az állandó hadsereg ügyében

✦

A könnyűlovasság vezetéséről

✦

A tábornagy

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A fordítás alapjául szolgáló művek forrása
az egyes fejezetek elején olvasható.

Szerkesztette
Padányi József

Fordította
Nagy Levente

A fordítást szakmailag lektorálta,
a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta
Négyesi Lajos

Képszerkesztés
Nagy András

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Csinta Áron
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Tomka Eszter

ISBN 978-615-6598-23-3 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6598-31-8 (ePDF)
ISBN 978-615-6598-32-5 (ePub)

ISSN 2630-9386

Szerkesztés © Padányi József, 2023
Hungarian translation © Nagy Levente, 2023
Előszó, jegyzetek © Négyesi Lajos, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

TARTALOM

<i>Giorgio Basta, a tudós katona</i>	11
A németalföldi háború	11
Első tapasztalatai a török háborúban	13
Az erdélyi háború	15
Bocskai ellenében	23
Basta hadtudományi munkássága	24
Hatása kora hadtudományára	25
I. Basta emlékirata Rudolf császárhoz állandó hadsereg ügyében 1599 februárjában	27
II. A könnyűlovasság vezetéséről	33
Előszó	35
Első könyv	39
I. fejezet – A tisztekről általában	40
II. fejezet – A lovassági főszemléőről	45
III. fejezet – A kapitányokról	49
IV. fejezet – A században szolgáló alantas tisztekről	51
V. fejezet – A hadbiztos	55
VI. fejezet – A lovasság romlásának kezdete	56
VII. fejezet – A lovasság megreformálásáról és megjobbításáról	59
VIII. fejezet – A katonáról, annak fegyverzetéről és lováról	61
Második könyv – A lovasság elszállásolásáról	69
I. fejezet – Kinek a feladata az elszállásolás?	70
II. fejezet – A szálláshelyek (kvártélyok) kiosztása	71
III. fejezet – A szálláshelyek védelmének felettte szükséges voltáról	72
IV. fejezet – Arról, hogy miben is áll a szálláshelyek biztonsága	73
V. fejezet – A tábor védelméről	74
VI. fejezet – Az alakulótérről	76
VII. fejezet – Az őrhelyek biztosítása	78

VIII. fejezet – Az őrszemekről	78
IX. fejezet – A felderítőkről	80
X. fejezet – A szálláshelyek védelme szokatlan és különleges esetekben	87
IX. fejezet – A szálláshelyek megtámadásáról	93
Harmadik könyv – A lovasság menetéről	101
I. fejezet – Hogyan szerezzünk információkat a menetvonalról?	101
II. fejezet – Hogyan „fogjunk nyelvet”?	102
III. fejezet – A sereg felállítása az alakulótéren	104
IV. fejezet – A málha elhelyezése a menetoszlopban	105
V. fejezet – A katonák elsődleges csoportosítása a menethez	106
VI. fejezet – A katonák beosztása a menethez szükséges csapatokba	107
VII. fejezet – A felderítőkről	107
VIII. fejezet – A csapatok menete nappal, nyílt terepen	110
IX. fejezet – A csapatok menete éjszaka, nyílt terepen	111
X. fejezet – A csapatok menete szűk terepen	113
XI. fejezet – Néhány szó a szabálytalan menetről	120
Negyedik könyv – Amelyben arról lesz szó, hogy miként kell a könnyűlovasságot csatarendbe állítani, és egy másik könnyűlovas sereg ellen ütközetre vezetni	121
I. fejezet – A csapatok csatarendbe állításáról	122
II. fejezet – A csapatok felállítása félholdalakzatba	126
III. fejezet – A félholdalakzatba való felállás kapcsán felmerülő esetleges ellenvetések és az ezekre adott válaszaim	130
IV. fejezet – A hadsereg-főparancsnok, annak helyettese, valamint a lovassági főszemlélő helye és feladata a csata során	131
V. fejezet – Az egyes századokat vezető kapitányok helye és feladata a csata során	135
VI. fejezet – A zászlós helye és kötelessége	136
VII. fejezet – A vértések és a kopjások összehasonlítása	139
III. A tábornagy	149
A Giorgio Basta által írt <i>A tábornagy mestersége</i> című értekezés tárgya	151
Első rész – A tábornagyi rendfokozat fontosságáról és arról, hogyan milyen tulajdonságokkal rendelkezzen a tábornagy	153
I. fejezet	153
II. fejezet – Miként biztosítsa a tábornagy a hadsereg ellátását?	157
III. fejezet – Az élelmiszerek árának megállapítása és az élelmiszerek elosztása	158

IV. fejezet – A tábornagyi rendfokozat tekintélye és fontossága	159
V. fejezet – Miként viselkedjen a tábornagy olyan helyzetekben, amikor katonai kérdésekben a hadsereg főtisztjei között nézeteltérések vannak?	161
VI. fejezet – Miként használja a szolgálatában álló kémeket a tábornagy?	163
VII. fejezet – Az ellenség kémeiről	165
VIII. fejezet – A kalauzokról	166
Második rész	169
I. fejezet – Miként készülődjön a tábornagy a menethez?	169
II. fejezet – A menetről	170
III. fejezet – Jó-e az, ha a sereg három részét a parancsnokok felváltva vezetik?	171
IV. fejezet – A sereg három főrészenek tagokra bontása	174
V. fejezet – A felderítők szerepe a sereg menete során	175
VI. fejezet – A málha elhelyezése a menetoszlopban	176
VII. fejezet – A málha mozgatása a tábor bontásakor	177
VIII. fejezet – Arról, hogy miként szervezze meg a tábornagy a sereg átkelését a szűk szorosokon, átjárókon és hidakon olyan esetekben, amikor az ellenség közel van	180
IX. fejezet – Miként kell menetelni akkor, ha az ellenség közel van, de mégsem szeretnénk harcba bocsátkozni vele?	184
X. fejezet – A csatarendben álló ellenség elől veszélyes visszavonulni	185
Harmadik rész – A táborozásról	187
I. fejezet – Mire kell szorgalmasan vigyáznia a tábornagynak a sereg táborozásakor?	187
II. fejezet – Arról, hogy miért téves az a vélemény, hogy a tábor körülsáncolását ne az utászok, hanem a katonák végezzék	188
III. fejezet – A tervezett táborhely felderítése és kijelölése	189
IV. fejezet – Miként kell kijelölnie a tábornagynak a szálláshelyeket a táborban?	190
V. fejezet – Arról, hogy milyen okokból szükséges a hadseregnek táborozni	190
VI. fejezet – Az egyes szálláshelyek kijelölése	192
VII. fejezet – A főszállásmester feladatai a szálláshelyek kiosztásában és az elszállásolás megszervezésében	193
VIII. fejezet – Miként ossza ki a főszállásmester a kvártélyozásra szolgáló területeket?	194

IX. fejezet – A tábor körülsáncolásáról	196
X. fejezet – Miként szervezze meg a tábornagy a táboron belüli és az azon kívüli őrseget?	200
XI. fejezet – Mit tegyen a tábornagy abban az esetben, ha a tábort nem sikerült teljes mértékben körülsáncolni?	201
Negyedik rész – Az ostromról, avagy néhány megjegyzés az erősségek megvételeéről	203
I. fejezet	203
II. fejezet – Miként készüljön a tábornagy az ostromra?	204
III. fejezet – Milyen módszerekkel kémlelheti ki a tábornagy a megostromlandó erődítmény állapotát?	205
IV. fejezet – Hozzáfogván a tábornagy egy erősség ostromához miként sáncolja azt körül?	206
V. fejezet – Mit tegyen a tábornagy abban az esetben, ha nem sikerül az erődítmény körül minden oldalról sáncokat és futóárkokat építeni?	210
VI. fejezet – Mit kell tennie a tábornagynak akkor, ha a sáncokban és az árkokban dolgozó utászokat és árkászokat a védők folyamatosan lövik vagy más egyéb módon zaklatják?	211
VII. fejezet – Az árkokról és az ütegekről	212
Ötödik rész – A rohamról	216
I. fejezet – Hogyan készüljön a tábornagy a rohamra, és milyen intézkedéseket kell meghoznia a roham megindítása előtt?	216
II. fejezet – Milyen céljai lehetnek a rohamnak?	217
III. fejezet – Minden roham nagyon veszélyes és sok áldozattal jár	217
IV. fejezet – Arról, hogy milyen hasznos lehet a kapa és a lapát az erődítmények megívásakor	218
V. fejezet – Arról, hogy mennyire káros lehet az, ha egy erődítményt csupán rohammal akarunk bevenni, és arról, hogy mit kell tennie a tábornagynak, miután elfoglalta az ostromlott erődítményt	220
Hatodik rész – Az ütközetről	221
I. fejezet – Milyen általános tényezőket vegyen figyelembe az ütközetre készülő tábornagy?	221
II. fejezet – Arról, hogy felettébb veszélyes lehet az, ha a tábornagy csakis a lovasság segítségével szeretné kivívni a győzelmet az ütközet során	221

TARTALOM

III. fejezet – Arról, hogy milyen veszélyes a török sereggel nyílt mezőn megütközni, és arról, hogy miként érdemes felkészülni eme sereggel való megütközésre	223
IV. fejezet – Miként lehet legkönnyebben vegyes csatarendbe állítani a lovasságot és a gyalogságot, hogy legyőzhessük a törököket?	225
V. fejezet – Milyen arányban és alakzatban álljon fel vegyes csatarendben a gyalogság és a lovasság?	228
VI. fejezet – Hová helyezzük el a málhát, ha a fent említett módon állítjuk csatarendbe a sereget?	229
VII. fejezet – Miként készülünk nyílt mezőn a törökök elleni ütközetre, és miként lehet biztonságosan harcolni ellenük?	229
VIII. fejezet – Miként támadjuk meg, és győzzük le a törököket saját állásaikban?	231
IX. fejezet – Miként biztosíthatja a tábornagy a szárnyakat, miközben meg szeretné támadni a törököket?	232
<i>Felhasznált irodalom</i>	237

Pugnando ob patriam patientes vulnèra, Ductor
 Inter es egregios, strenue BASTA, Duces.
 Hinc, tua traxit verpus dudum qui sentit et horret
 Incluta pugnae facta patrata manu;
 Hungarico, æternam segetem, fugitivus ab Istro
 Præbetit laudi materiemque tuæ.

GIORGIO BASTA, A TUDÓS KATONA

A NÉMETALFÖLDI HÁBORÚ

Giorgio Basta 1544-ben született Itáliában, a monferratói tartományban fekvő Ulpianóban. Apja, Demetrio Basta az albániai arberesek (*arbëreshë*) népéből származó hűbéres nemesember volt, aki számos társával együtt a török hódítás elől települt át Apuliába. Új hazájában a Nápolyi Királyságot uráló spanyol király szolgálatába lépett albán lándzsás lovasszázadával. 1542-ben Piemontba rendelték a franciák elleni háborúba. Itt feleségül vett egy előkelő alessandriai hölgyet, akitől hamarosan több gyermeke született. Giorgio nevű fia 14 éves koráig Astiban nevelkedett, azonban mikor Demetriót Flandriába vezényelték, hogy Alba hercegének seregében harcoljon, fiait is magával vitte, ezért Giorgio elhagyta az iskolát, és a hadjáratokban ismerkedett meg a katonai mesterséggel. Apja halála után bátyja, Niccolò Basta csapatában szolgált. 1568 júliusában a Bergen op Zoom¹ ellen küldött csapatban harcolt, majd négy évvel később Haarlem ostrománál,² s alig 20 lovas élén hősiességben visszaszerezte bátyja századának zászlóját, amely a langesstraati összecsapásban a megölt zászlós kezéből kiesett. Harcolt Bommel szigetén,³ részt vett a híres mooki győzelemben,⁴ a Duiveland sziget⁵ elleni támadásban, majd 1576 őszén Antwerpen körülzárásában. Csapatával áttört az ellenség sorain a gembloux-i ütközetben⁶ 1578-ban, majd fontos szerepet játszott Antwerpen második ostromában⁷ 1584-ben,

¹ Antwerpentől 30 kilométerre északra fekvő város.

² A nyolcvanéves háború idején a spanyol sereg 1572. december 11. – 1573. július 13. között csak hét hónapos ostrom után tudta elfoglalni a várost.

³ Antwerpentől 50 kilométerre északra fekvő terület.

⁴ A csatában a spanyol erők 1574. április 14-én legyőzték a német zsoldosokból álló holland erőket a nyolcvanéves háború alatt Mook falu és a Meuse folyó közelében, nem messze a gelderlandi Nijmegenről.

⁵ A spanyol csapatok 1575 októberében foglalták el az Antwerpentől északra fekvő szigetet.

⁶ 1578. január 31-én a Don Juan de Austria herceg által vezetett spanyol sereg jelentős győzelmet aratott a németalföldi felkelők felett. A csata felgyorsította a lázadó tartományok egységének felbomlását, és a Brüsszeli Unió végét jelentette.

⁷ A spanyol sereg 1584 júliusában kezdte ostromolni a várost, és közel egyéves blokád után a védők 1585. augusztus 17-én adták meg magukat.

ahol sikerrel akadályozta meg, hogy a várost védők segítséghez jussanak. 1588-ban, Bonn elfoglalásakor⁸ már magas beosztást töltött be, amit jelez, hogy személyesen levelezett Alessandro Farnese parmai herceggel. A következő évben gróf Karl von Mansfeld Hulst⁹ ellen vonuló 15 századnyi lovasságát Basta vezényelte főszemléltői rendfokozatban. Ez az év jelentős változást hozott magánéletében is, ugyanis feleségül vette Anne de Liedekerke de Gavre nemes hölgyet, Antoine de Liedekerke, Bailleul vikomtja és Mouscron urának lányát, aki három gyermeket szült neki: Ferdinandot, Nicolast és Alexandrine-t. 1590-ben Franciaországba ment a parmai herceggel, aki a Katolikus Liga megsegítésére sietett 500 főnyi könnyűlovasával. A csapat augusztus 22-én Meaux alatt táborozott, majd Breda ostrománál¹⁰ a fősereget biztosítva eredményesen verte vissza a városi polgárok kirohanásait. Basta katonai pályafutásában nagy jelentősége volt Alessandro Farnese parmai hercegnek, ugyanis ő volt az, aki felismerte a fiatal Basta parancsnoki tehetségét, és lehetőséget adott neki, hogy kidolgozza a könnyűlovaság hatékony alkalmazásának módját, és bevezesse az ezt biztosító új rendszabályokat.

Következő hadi sikerét Lagnynál¹¹ érte el, amikor csapatával megállította báró Biron lovasrohamát, és ezzel megmentette a spanyol sereget. Érdemeiért 1592-ben már az összes franciaországi spanyol lovashadak parancsnokává nevezték ki. Szerencsétlenségére ekkor elkapta a háborús idők egyik gyakori fertőzését, a *morbus hungaricust* (magyar kór), azaz a kiütéses tífuszt. Hónapokig tartott, mire a szervezete legyőzte a főként szennyezett ivóvízzel terjedő élősködőt, de 1593-ban már ismét szolgálatba állhatott Mansfeld seregében, és részese lehetett Noyon ostromának. 1594 októberében 1000 lovassal Frigyes Henrik – Orániai Móric testvére – elfogatására küldték, de nem sikerült a vállalkozása. Ekkorra már tapasztalt parancsnokként tartották számon, és 1596-ban Hulst ostrománál¹² bevonták a haditanács munkájába. Ezzel párhuzamosan neki kellett megszervezni, hogy élelmiszert juttassanak be a IV. Henrik által ostromlott La Fère-várba. Basta egy francia lakáj útján érintkezett a védőkkel, és kerülő úton egy nagy mocsáron át 800 lovon vitettet be nekik gabonát olyan ügyesen, hogy egyetlen emberét sem vesztette el. Ezzel az élelemmel még két hónapig tarthatták magukat a várbeliek, mialatt Albert főherceg Calais városát elfoglalta. Ebben Basta 600 lovasával támogatta a főherceget, 1596. március 5-én

⁸ Az 1583–1588 között vívott és a katolikus erők győzelmével végződő kölni háború során került sor a város elfoglalására.

⁹ A nyolcvanéves háború során a spanyol erők fontos bázisa volt az Antwerpentől nyugatra fekvő város, amelyet 1591-ben sikerült elfoglalni a felkelőknek.

¹⁰ 1590. március 4-én a felkelők egy kis csapata tőzeget szállító uszályokon bejutott a várba, és meglepetésszerű támadással elfoglalta. Nyár végén Mansfeld blokáddal próbálta kiéheztetni a várost, de kudarcot vallott.

¹¹ 1590. szeptember 7-én az Alessandro Farnese által vezetett csapatok meglepetésszerűen megtámadták Lagny erődjét.

¹² A felkelők által védett város ostroma 1596 júliusának közepén kezdődött, és végül augusztus 18-án a spanyolok győzelmével ért véget.

indulva Douay felé. A korabeli források kiemelik Bastáról, hogy illőbb engedelmességet, nagyobb titoktartást és szorgalmat nem láttak még hadvezérben, míg kortársa, Sirtori személyes bátorságát dicséri, számos oly vitézi tettét sorolva fel, amelyekben 16–20 lovas-sal vágta magát keresztül az ellenségen, vagy fogta el annak valamely vezérét. Érdemei elismeréséül Geldern tartomány kormányzójává nevezték ki, míg a spanyol királytól a flandriai Sult birtokát kapta, spanyol lovagi címmel.¹³

ELSŐ TAPASZTALATAI A TÖRÖK HÁBORÚBAN

A Magyarországon zajló tizenöt éves háború 1596-ban a keresztény erők szempontjából kedvezőtlen fordulatot vett. A mezőkeresztesi csatában elszenvedett vereség után várható volt, hogy a törökök a következő évben Bécs ellen vonulnak. Rudolf császár tisztában volt azzal, hogy a hadsereg hatékony alkalmazásához tapasztalt vezetőkre van szükség. Testvérétől, Albert főhercegtől kért segítséget, aki Németalföldön a spanyol király helytartója volt, hogy keressen számára olyan tapasztalt katonai vezetőket, akik hajlandóak lennének részt venni a török elleni harcokban. A választás Bastára esett, aki tapasztalt lovassági parancsnok volt, és komolyan érdekelte a török elleni harc. Rudolf császár 1597. február 15-én írt levelében hívta meg Bastát prágai udvarába, aki II. Fülöp spanyol király engedélyével márciusban kelt útra Brüsszelből, és április 4-én érkezett Prágába.

Rudolf császár kitüntető módon fogadta, és Károly burgauai örgróf parancsnok-helyettesévé nevezte ki. Először Bécsbe küldték Mátyás főherceg, magyarországi katonai kormányzó mellé, ahol megismerkedett a katonai helyzettel. Valószínűleg Bécs város katonai felkészítését kapta feladatul, amelynek kapcsán emlékiratot nyújtott át Miksa főhercegnek a török elleni harcra vonatkozóan. Azon az állásponton volt, hogy mindenáron támadólag kell fellépni, s harcra kényszeríteni az ellenséget, hogy egyetlen helyet se tudjon megtartani vagy megtámadni csata nélkül. A főherceg, figyelembe véve javaslatát, augusztus közepén a Nádasdy Tamás és Basta parancsnoksága alatt álló 10 ezer zsoldossal magyaróvári táborából Pápa felé indult, és augusztus 20-án sikerült elfoglalnia annak várát. A táborban kiütött pestis miatt azonban már másnap továbbindultak a Duna vonalán. Basta azt javasolta, hogy próbálják meg visszafoglalni Győrt, ugyanis májusban gróf Pálffy Miklósnak sikerült meglepetésszerű petárdás támadással birtokba venni Tata várát, és ezzel elvágta Győr legfontosabb utánpótlási útját. Ez kedvező lehetőséget teremtett a támadásra, azonban a rendelkezésre álló keresztény sereg ehhez nem volt elégséges. Miksa hadjárata Vácnál ért el sikert, ahol a várát felgyújtották, és a török katonaságra Basta magyar hajdúival – akiknek vitézségéről azt

¹³ Basta életrajzi adatainak elsődleges forrása dr. Veress Endre műve: VERESS 1909: xxvii–xxxii (Bevezetés). Legutóbb Bagi Zoltán Péter foglalta össze és értékelte Giorgio Basta életművét: BAGI 2017.

írja, hogy olyat más nemzeteknél soha még nem látott – háromórás kemény harcban vereséget mért. A várát azonban nem sikerült visszafoglalni, és a keresztény csapatok a tél beálltával széteszlottak. Basta Bécsen át Prágába vonult, ahonnan 1598. újév után haza akart menni Németalföldre, mivel annyira elkésérítették az elmúlt hadjárat során tapasztaltak. A császár azonban nem engedte, hanem megbecsülése jeléül február 16-án aransarkantyús lovaggá avatta, és kinevezte a könnyűlovasság generálisává. Ezzel sikerült maradásra bírni és visszaadni a kedvét a török elleni harcok folytatására. Három hónap szabadságot kapott, hogy Németalföldön hagyott családját meglátogathassa.

Valószínűleg ekkor írta *A könnyűlovasság vezetéséről* című művét, amelyben utalásokat találhatunk az elkészítésének időpontjára vonatkozóan. Mindjárt a mű elején két helyen is hivatkozik a katonai szolgálatban addig eltöltött éveire: „Jómagam immár 40 éve forgolódom különböző harctereken”¹⁴ és „[é]letem során mintegy 40 évig tevékenykedtem a lovasság kötelékében.”¹⁵ Figyelembe véve 1544-es születési dátumát és azt, hogy 14 évesen, tehát 1558-ban vonult először hadba, az 1598-as évet kapjuk. Később a lovassági főszemlélővel kapcsolatban megjegyzi, hogy az „elnevezés eredetét a 40 évvel ezelőtt történt eseményekben kell keresnünk. Ekkor ugyanis don Ferrante Gonzaga a milánói állam hadseregének főkapitánya volt.”¹⁶ Ferrante Gonzaga 1546 és 1554 között volt Milánó kormányzója, tehát itt 1586–1594 közötti időpontra utalhat. A harmadik utalás szerint a lovassági főszemlélői tisztségben „13 évig minden akadály és gáncsoskodás nélkül tölthettem be hivatalomat a németalföldi és a franciaországi hadjáratokban. Sőt az utóbbi négy évben, főleg a második franciaországi hadjárat során.”¹⁷ Basta 1580-ban volt először lovassági főszemlélő, majd ezt követően 1590-ben, 1592-ben és 1593-ban. A második franciaországi hadjárat az 1595–1598 közötti négy évben volt. A 13 év az 1580–1593 közötti időszakra vonatkozik. A három adatot összevetve a mű nagy valószínűséggel 1598-ban íródott, amikor Rudolf császár kinevezte a könnyűlovasság generálisává. Három hónap szabadságot kapott, hogy családját meglátogathassa. Valószínűleg ebben az időben írta le németalföldi tapasztalatait, és így készült fel a magyarországi könnyűlovasság vezetésére. Visszatérésekor azonban azzal kellett szembesülnie, hogy a sereg főparancsnoka Adolf Schwarzenberg lett, akivel nem akart együtt szolgálni. Ekkor a császár tábornagynak nevezte ki, a tüzérség tábornokának. Valószínűleg ez inspirálta a tüzérség irányításáról szóló művének megírására. Amikor Báthory Zsigmond lemondott Erdélyről, és a császár Habsburg Miksa főherceget nevezte ki kormányzónak, szükség volt egy képzett katonára, aki majd az erdélyi hadakat irányítja. Basta számára ez kedvező lehetőség volt az előrelépésre. Ekkor írhatta *A tábornagy* című művét, amelyben németalföldi tapasztalatait

¹⁴ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Előszó, 4. bekezdés.

¹⁵ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, Ezen értekezés tárgya.

¹⁶ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 3. bekezdés.

¹⁷ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 8. bekezdés.

alapján összefoglalta az új beosztásának ellátásához szükséges ismereteket. Erre utalhat az a megjegyzése, amely szerint a mű megírásakor Magyarország határán volt („Most azonban, mivel Magyarország határain tartózkodom [...]”¹⁸).

AZ ERDÉLYI HÁBORÚ

Az erdélyi helyzet azonban gyorsan változott. Báthory visszatért, és 1598. augusztus 20-án bevonult Kolozsvárra. A császári biztosokat hazaküldték, és Erdély ura ismét Zsigmond lett. A szultán, kihasználva a zavaros helyzetet, jelentős létszámú sereget indított Várad elfoglalására. Miksa főherceg a török-tatár hadak közeledése hírére Bastát a Tisza vonalának védelmére Tokajra küldte, maga pedig Kassán tárgyalt a felső-magyarországi főurakkal Várad felmentéséről és a török elleni hadjárat folytatásáról. Basta Tokajról két csapatot küldött Várad megsegítésére, de a szoros török ostromgyűrű miatt nem tudtak bejutni a várba. Végül egész seregével megindult, és október 20-ra átkelt a Tiszán, majd tábort ütött Rakamaznál. Innen egy hét múlva alig 7000 főnyi sereggel indult tovább, de amikor a török november 2-án végre felhagyott a vár lövetésével, Basta még csak Piskoltnál volt, mintegy 80 kilométerre Váradtól. Végül Miksa főherceg visszarendelte Kassára, mivel úgy határozott, hogy visszatér Prágába, és Felső-Magyarország kormányzását Bastára hagyja, aki december elején foglalta el új hivatalát. Két hét múlva a főherceg utasítására Váradra ment, ahol a várat megrongált állapotban, őrségét fegyelmetlenül találta, mivel a katonák nem kapták meg zsoldjukat, és ezért sokan elhagyták a szolgálatot. Az újesztendőt is Váradon töltötte, és csak 1599. január közepére ért vissza Kassára. Februárban bejárta a rábizott vidéket, és ennek során Lőcsén fogalmazta meg és küldte el az uralkodónak azt az emlékiratát, amelyben a Magyar Királyság védelmének hatékonyabb módját vázolta fel. Nem tudjuk, hogy a javaslattal foglalkozott-e a császár, de az akkori magyar közéletben ismert lehetett, hiszen még Szamosközy István is részletesen idézi történeti munkájában.¹⁹

1599. október 5-én a havasalföldi Mihály vajda (a forrásokban gyakran Vitéz Mihály) támadást indított Erdély ellen 20 ezer fős seregével, amelyhez tömegesen csatlakoztak a székelyek, akiknek szabadságot ígért. Október 28-án a Szeben melletti Sellenberk falunál vereséget mért Báthory András seregére, és november 1-jén császári kormányzóként bevonult Gyulafehérvárra.

Vitéz Mihály igyekezett egész Erdélyt az uralma alá hajtani, de a magyar nemeség jelentős része nem támogatta, mivel velük szemben inkább a székelyeknek kedvezett. A hadsereg fenntartása miatt kivetett adók fokozták az általános elégedetlenséget, és idővel

¹⁸ *A tábornagy*. VI. rész, I. fejezet.

¹⁹ SZILÁGYI 1880: 159–160.

egyre nyilvánvalóbb lett, hogy Mihály Erdélyt nem kívánja átengedni Rudolf császárnak. Az erdélyi nemesség lassan szerveződő ellenzékének vezére, Csáky István Giorgio Bastához fordult segítségért. 1600 szeptemberének elején a császári had átlépte a tartomány határát, 18-án pedig az erdélyi felkelőktől támogatva Miriszló közszégnél legyőzte Mihály vajda hadait.

Erdély „három nemzete” 1600 októberének végén hűséget fogadott Rudolf császárnak. Csáky István azonban csak meg akart szabadulni Vitéz Mihálytól, de nem akarta Erdélyt Habsburg-birtokká tenni. Annak ellenére, hogy Basta megteremtette a belső stabilitást, a függetlenségpárti főurak Báthory Zsigmond visszatérésén dolgoztak. 1601. január 21-re országgyűlést hívtak össze Kolozsvárra, ahol hosszas tárgyalások után a főurak többsége a Habsburgokkal való szakítás mellett döntött. Basta mint kormányzó ekkor Kolozsváron tartózkodott, és a békés rendezés reményében zsoldosainak jelentős részét korábban elbocsátotta, csak testőrsége volt vele. Éjfél után Csáky emberei egy csapat hajdúval lefegyverezték az őrséget, majd elfogták Bastát, hasonlóan több más Habsburg-párti főúrhoz és Baba Novachoz, Vitéz Mihály főemberéhez, akit később a város főterén megégettek. A rendek február 4-én Báthory Zsigmondot fejedelemmé választották, és a török szövetség megújítása mellett döntöttek. Bastát is igyekeztek az oldalukra állítani.²⁰ Azt ígérték, „nagy úrrá teszik és jószágot adnak Erdélyben neki, maradjon benn az országban; de Básta azt csak megneveté a dolgot. Azután egy arany pohárba ezer aranyat tévén, kínálták velle, de azt is csak pökte és azt mondotta: »Én nem leszek hamis hitű – mint ti – az én uramhoz a római császárhoz, legyen tiétek a ti aranyotok és pohárotok s mind pedig jószágotok.« Mivel látták, hogy nem sikerül rábírn az árulásra, Báthory megérkezése után láncra verve, tömlőben tartották, azonban végül elengedték. Amikor szekéren vitték ki a város utcáján a közép-kapuhoz közelgetett volna Básta ugyan felállott, jobb kézre a szekeriben hátra fordulván és ujjával fenyegetvén mond: »Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok, de én is esztendőre adok néktek oly pohárt igen jó teli mértékkel, hogy meg nem ihatjátok. Várjátok el csak!«²¹ Valószínűleg ez a megaláztatás mély nyomot hagyott Bastában, és jelentősen befolyásolta az erdélyiekkel szembeni magatartását.

Rudolf császár azonban nem akart lemondani Erdélyről. Basta seregét ujjászervezték, és a támogatására visszahívták Vitéz Mihályt is. Közös katonai fellépésük célja a császári hatalom visszaállítása volt Erdélyben. Ehhez először le kellett győzniük Báthory seregét, és folyamatosan fenntartani a megszállást, amelynek része volt a Habsburg-ellenes szervezkedések felszámolása is. Nem lehetett cél azonban a terület elpusztítása és a lakosság terrorizálása, elidegenítése. Emellett katonai feladatot jelentett egy esetleges török támadás elhárítása is. Az erdélyi helyzet rendezését jól vezetett hadsereggel lehetett volna megoldani, amely a fegyveres ellenséggel szemben határozott katonai erőt tud alkalmazni, a megszállást pedig szervezettségével és fegyelmével képes teljesíteni. Ezzel

²⁰ GÖMÖRY 1897: 65–69.

²¹ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memoriáléja, in MIKÓ 1855: 59.

szemben a Habsburg-érdekeket képviselő sereget előnytelen kettősség jellemezte. A vezetésben hiába képviselte Basta a megfontolt katonai szakmaiságot, ha mellette azonos joggal hozott döntéseket az öntörvényű Vitéz Mihály, a maga hadúri mentalitásával. Basta reguláris zsoldos katonasága mellett a császári sereg részét képezte Mihály vajda hajdúkból, rácokból, oláhokból, bolgárokból és kozákokból álló hadi népe, amelyben a vezető hatalmát nem a fegyelem és a szabályok (a regula) biztosította, hanem a közös érdek, a személyes kapcsolatok és a vezértől való félelem. Ez még a középkor világát idézte, ahol a társadalmi rendszereket az informális érdekkapcsolatok, a viszonzott szívességek működtették. Az újkor hajnalán a zsoldosok megjelenésével azonban eltűntek a személyes érzelmek, a katonai vezető és alárendeltjei közötti viszony alapja a pénz, valamint az erre alapuló szerződés lett. Basta *A tábornagy* című munkájában a katonai munkavállalókból álló szervezet hatékony fenntartását és működtetését írja le a németalföldi háborúban szerzett tapasztalatai alapján. A több ezer ember együttélését biztosító tábor fenntartása a feladatkörök megosztásával, de a vezetés centralizálásával oldható meg. Mivel a katonai vezetői beosztáshoz a hatalom birtoklása és érvényesítésének joga kapcsolódik, a társadalom előkelői jogot formáltak annak betöltésére. Basta azonban több helyen is hangsúlyozza, hogy a katonai vezetés sajátos szakmai ismereteket követel, amelyeket a gyakorlatban lehet elsajátítani, és hosszú évek tapasztalata érlel meg. *A tábornagy* című művében írja: „nem a díszes öltözet és a karácsonyi díszkivilágításhoz hasonló pompa, hanem a véres ütközetek megvívása során szerzett tapasztalat és gyakorlat az, ami alkalmassá teszi az embert arra, hogy tudjon parancsolni és győzelemre vezetni egy sereget.”²² A mű alapvetése, hogy a hadsereg mint szervezet működtetése érdekében olyan vezetői státuszt kell rendszeresíteni, amely közvetlenül a hadsereg főparancsnoki tisztje után következik, de betöltése katonai szakmai képzettséghez kötött. A tábornagy státusza nem rangként jelenik meg, hanem a katonai vezetés egyik felső szintjét jelző rendfokozatként. Hasonló megfontolásból a lovasságnál is szükségesnek tartja a lovasság főparancsnoki tisztjét ellátó lovassági tábornokot követő vezetői lépcsőként a lovassági főszemlélő beosztás működtetését. Tekintve, hogy az előkelők inkább lovassági szolgálatra törekcsenek, és elvárják a nemesi címüknek megfelelő parancsnoki beosztást, szükség van arra, hogy mellettük megfelelő hatáskörrel rendelkező, katonailag képzett vezetők is legyenek. Ezt jelzi a következő gondolata: „a lovassági főszemlélő beosztást nem a főparancsnok helyettesének kell ellátni, ahogy néhány esetben magam is tapasztaltam, hanem a lovasság legöregebb kapitányának. És amikor azt mondom, hogy öreg, nem az életkorára, hanem a lovasság irányításában szerzett tapasztalatára gondolok.”²³ A hadsereg részben feudális hierarchiájában feszültséget okozott, hogy közrendű ember pusztán tapasztalata és tudása folytán előljáró legyen. Basta erre is utal

²² *A tábornagy*. I. rész, I. fejezet, 4. bekezdés.

²³ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 16. bekezdés.

írásában: „Egyesek azt akarták, hogy a lovassági főszemléli rendfokozat az őrnagyi rendfokozatnak feleljen meg, jóllehet az inkább a tábornagyi ranggal volt egyenlő, amely egyben a lovasság esetében a harmadik legfontosabb rendfokozat. Mivel nem illik, hogy alacsonyabb beosztást jelentő rendfokozattal magasabb beosztást betöltőt illessenek, ezért találtak ki új elnevezést (tisztetben tartva egyúttal az alezredes rendfokozatát is), tudniillik a lovassági főszemléli.”²⁴

Basta hadtudományi műveinek megírásával azt hangsúlyozza, hogy a kor háborúiban, a hadsereg vezetésében a katonai szakmai tudásnak kell hangsúlyt kapnia, és ennek a parancsnoki rendszerben is meg kell jelennie. Nem mondja ki, hogy a hagyományosan nemesi ranghoz kötött vezetői beosztások betöltését kellene katonai képzettséghez kötni, nem alkalmaz nyílt kritikát, hanem köztes megoldásként felvázolja a különböző szintű katonai szakmai ismeretekhez kötött parancsnoki beosztások rendszerét, és megjelöli a státuszt kifejező rendfokozatokat. Ezek nem a társadalmi státusból származó rangok katonai megfelelői, hanem a katonák rendjében a képességeknek és a képzettségeknek megfelelő vezetői szintek fokozatai, a rendfokozatok.

A zsoldos katona státusza új minőséget jelent a fegyveres erőszak alkalmazói között. A vezető iránti lojalitás, a parancs iránti engedelmesség itt nem szubjektív, hanem objektív kategória. A hűség alapja nem az érzelmi alapokon nyugvó emberi kapcsolatok hálója, hanem a szerződés, amely lefekteti az elvárásokat és az ezért járó fizetséget. A kötelezettségek megtartására a katona esküt tesz. Amíg az előljáró biztosítja a vállalt feltételeket, a katona köteles végrehajtani a parancsot, ellenkező esetben a katonai vezetőnek joga van büntetni. A hűségnek kiemelt jelentősége van ebben a helyzetben, hiszen a zsoldos számára az lenne észszerű, hogy elhagyja megbízóját, ha kedvezőbb ajánlatot kap, azonban becsülete és esküje kötelezi. Emellett természetesen szerepet kap az a meggyőződés is, hogy az ellenség a rossz oldalon áll, és jogosan harcol ellene. A magyarországi hadszíntéren ez a határvonal világosan meghúzható volt a keresztény és az oszmán fél között. Az erdélyi viszonyok között azonban ezek a határok sokszor elmosódtak. Basta számára a legbiztosabb támpont Rudolf császárhoz való hűsége volt. Kolozsváron inkább választotta a rabságot, mint az árulást. Katonáitól ugyanezt várta el, és igyekezett biztosítani a serege működéséhez szükséges feltételeket.

Basta és Mihály vajda háborúja Báthory ellen Rudolf császár érdekében folyt, de míg Basta valóban a császár hatalmáért harcolt, addig Mihály a saját érdekeiért. Ennek megfelelően hadi népe sem illeszkedett Basta seregébe, hanem saját szabályai szerint működött. Augusztus 3-án, amikor szembekerültek Báthory seregével Goroszlónál, a két seregrész külön állt csatarendbe, azonban a manőverek során Basta katonai tudása érvényesült, és ez vezetett a győzelemhez. Vitathatatlan, hogy a sikerhez szükség volt

²⁴ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 2. bekezdés.

Mihály harcosaira, azonban fosztogatósaik és kegyetlenkedéseik a császári hatalommal és az azt képviselő Bastával fordították szembe az erdélyi népet. Basta világosan látta, hogy a helyzet normalizálásának legnagyobb akadálya maga Mihály vajda és fegyelmezetlen hadi népe.

Basta, miután a fosztogatókat és a kegyetlenkedéseket nem tudta tovább tolerálni, és több figyelmeztetést is kapott, miszerint a vajda kapcsolatot keres a törökkel és a lengyelekkel, hogy Erdélyben a hatalmat megszerezze, augusztus 18-án a Torda melletti táborba ment, ahol magához kérte. „Basta megüzeni Mihálynak, hogy az várost ne égettesse, mert az császárnak nem azért vették volna meg ez országot, hogy elégessék és elpusztítsák; ha az ellenséget kiverték ez országból, az országbeli nép ne vesszen el. Mihály erre azt feleli, hogy az császárnak elég országa vagyon, nem szűkölködik Erdély nélkül, az a rajta tött bosszúságot meg akarja vindicálni. Ezeket így szenvén Mihály vajda, mindenféle hajdúit kibocsátta, és égetett étellel, dulatott, Fejérvárat Ráczy György által és Enyedet és minden helyeket iszonyú pusztításokkal emberölésekkel deformálta.”²⁵ Basta elhatározta, hogy a vajdát elfogatja, ezért másnap két zászlóalj vallon és két zászlóalj német muskétást küldött a táborába, hogy azok testőrség gyanánt a haditanácsba kísérjék. Mihály azonban ismét megtagadta az engedelmességet, és szablyával támadt a császári muskétásokat vezénylő Beauri Jakab kapitányra. Ekkor az egyik vallon altiszt átdőfte az alabárdjával, egy német zsoldos pedig lefejezte. A vajda harcosai ezután nem tanúsítottak ellenállást, és a császári zsoldosok kifosztották táborukat.²⁶ Basta fegyelmet követelt a seregtől. Nagy Szabó Ferenc írja visszaemlékezésében: „Basta a hajdúkat hozzája hivatván, megparancsolta, hogy az országot ne pusztítsák, hanem a táborban legyenek. És más kapitányt és generalist rendele nekik – a nagyságos Senyéi Miklóst, hogy legyen generalissok az egész hajdúságnak. Ezen a hajdúk a vajda halálán oly igen megrendültek vala, hogy fegyvert akarnak fogni; de Basta e hadait mellette tartja vala, és semmit nem mert a hajdú indítani, [...] hanem lesüték a fejeket, s azután nem égettek s kóborlottak oly szabadosan az országon.”²⁷

Októberben Báthory Zsigmond negyedszer is visszatért Erdélybe, és ezúttal török és tatár segédhadakkal próbálta visszaszerezni a hatalmat. Basta serege megint csak harc nélkül kivonult az országból, átengedve a terepet a tatároknak és a pestisnek. Zsigmond, beavatkozása eredményét látva, pár hónap múlva ismét összeomlott, s ezúttal végleg távozott tönkretett államából. A magukra hagyott erdélyiek megpróbáltak ellenállni a visszatérő császári seregnek.

Basta továbbra is nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy zsoldosai között a rendet és a fegyelmet fenntartsa, azonban az erdélyi állapotok között ez egyre nehezebb volt. Ezt

²⁵ SZILÁGYI 1880: 147.

²⁶ GÖMÖRY 1897: 235–236.

²⁷ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memoriáléja, in MIKÓ 1855: 61.

jelzi a besztercei eset, amikor a császári sereg 22 napos sikertelen ostroma után az őrség szabad elvonulás fejében átadta a várost. Február 24-én 300 fő vonult ki szekerekkel egy oszlopban. Basta megtiltotta, hogy katonái elhagyják szállásukat a kivonulás alatt. Ennek ellenére néhány száz zsoldos kiszökött, és a szekerek üldözésére indult. Mikor utolérték, könyörtelenül lemészárolták és kifosztották a menekülőket. Ezt látva az oszlop védelmére rendelt császári katonák is fellázadtak, és kíméletlen fosztogatásba és gyilkolásba kezdtek. Több tisztet megsebesítettek, aki megpróbálta megfékezni őket. Basta, amikor tudomást szerzett az esetről, elrendelte a bűnösök felkutatását és szigorú megbüntetését.²⁸

1602. július 2-án Tövisnél a császári sereg Basta vezetésével megverte az erdélyi hadakat, és sikerült ismét ellenőrzése alá vonnia a fejedelemséget. Székely Mózes 1603 áprilisában zászlót bontott a császár ellen, és török-tatár segédcsapatokat hívott be az országba. Május 8-án fölvette a fejedelmi címet, de a székelyek nem támogatták. Végül július 17-én a Brassó mellett vívott vesztés csatában elesett. Basta visszatért, és a császár uralma megszilárdult, azonban serege fenntartására jelentős adókat vetett ki, és rendszeresen megszarolta a városokat is. A nép egyre inkább elszegényedett, amit az irreguláris csapatok fosztogatásai súlyosbítottak, akik fölött Bastának nem volt hatalma. A kortárs szemtanú így írt erről: „Menten ment a sok panaszló szegény ember Bástára panaszolni Kolosvárra és egyebüre is, de csak azt kérdezte a nagy jámbor: »Magyar-é aki azt mivelte?« s azt mondták néki: »Magyar nagyságos uram.« Arra azt mondta: »Oh uram Istenem! vagyon é ennél a világon gonoszabb nemzetség?« [...] Mondotta szegény panaszló: »Mikor német jő, az mégis hagy valamit, de a magyar semmit nem hagy, mind elviszi.« Ezen sírt a szegény panaszló ember, és vélte Bástát is sírt. Mert ő eleibe egy koldus is bemehetett – egyébbel nem bocsátotta el, hanem csak azt mondotta: »hogy ha bolon vagy német volna, bizony bírnék aval, s megbüntetném, de magyarral nem tudok bírni.« Küldött ugyan hogy valamint oltalmazták őket, de annak csak kevés haszna volt.”²⁹

Hazai történetírásunkban Basta megítélése erősen negatív. Erdélyi kormányzósága idején a fejedelemségben eluralkodott a bizonytalanság és a terror. A néphagyományban az ember által vont kétkerekű taliga mint „Basta szekere”, a kapa pedig mint „Basta ekéje” őrzi az általános nyomor emlékét, amikor igavonó állatok hiányában minden munkát emberi erővel kellett végezni. Az egykorú források éhínségről és emberhúsevésről is megemlékeznek.

Basta, amikor 53 évesen Magyarországra érkezett, jó hírnévnek örvendett. Amit elért, saját tehetségének és munkájának köszönhető, nem pedig előkelő származásának. Nagy elismerésnek tekinthető, hogy Rudolf császárnak is felkeltette figyelmét, udvarába hívta, gazdag katonai és igazgatási tapasztalatainak megfelelő feladatokkal bízta meg. Amennyiben Basta gátlástalan zsoldosvezér lett volna, erre nem kerülhetett volna sor.

²⁸ GÖMÖRY (1897): 251-252.

²⁹ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memoriáléja, in MIKÓ 1855: 86–87.

A könnyűlovasság vezetéséről írott munkájában olvashatjuk: „Minden emberi tökéletességnek az alapja és eredete az istenfélelem. A hadvezér tulajdonságai közül is ennek kell a legfontosabbnak lenni, és nemcsak a külsőségekben, hanem a lélekben is, mert semmi sem nagyobb ellensége az igazi nagyságnak, mint a mardosó lelkiismeret.”³⁰ Ez Basta önvallo-mása, hiszen a könyvben a katonai szakmai kérdések kapnak hangsúlyt, mégis fontosnak tartotta kiemelni a keresztény hit és erkölcs megtartását mint alapvető követelményt. Önmagával szemben is ez lehetett az elvárása. Ezt erősíti a mű egy másik részlete: „Tudnia kell minden tisztnek azt – legyen az zászlós, kapitány vagy zsoldosvezér –, hogy a legbizto-sabb út előmeneteléhez az, ha minden cselekedetét a tisztesség és a becsület vezérli. Ha ezt tartja szem előtt, akkor a legszilárdabb alapra épít, mert a becsület a legjobb ösztökélő erő az előmenetelre.”³¹ Műveinek megírásakor az 54 éves hadvezért 40 évnyi háborús tapasztalat után istenfélelem, tisztesség és becsületesség jellemezte. Erdély kormányzójaként azonban olyan feladattal találta magát szemben, amelynek ellátása katonai vezető számára a legnehezebb. Politikai válság által sújtott terület katonai megszállása, annak irányítása, béketeremtés és -fenntartás, a különböző politikai érdekek egyeztetése ritkán hoz valós sikert. A tizenöt éves háború utolsó szakaszának erdélyi és magyarországi helyzete sokban hasonlít az elmúlt évek afganisztáni válságához. A nagyhatalmi érdekek ütközőzónájába került területen a belső hatalmi játszmákban eligazodni és az irányítást kézben tartani jóval több, mint amit egy kiválóan képzett katonától is elvárhatunk. Míg a németalföldi hábo-rúban jól felismerhető volt a két szemben álló erő, addig az erdélyi konfliktus nem annyira a keresztény és az oszmán erők küzdelméről, hanem inkább érdekcsoportok és hadurak hatalomért folytatott harcáról szólt. Basta végig hű maradt a császárhoz, és minden cseleke-detével azon volt, hogy Erdélyben a Habsburg-császár hatalmát fenntartsa. Ehhez szüksége volt szövetségesekre, de nem talált olyan valakit, akiben megbízhatott volna. A szükséges katonai erőt serege jelentette, azonban a bécsi udvar nem biztosította a fenntartásához szükséges pénzt és ellátmányt. Tisztában volt ennek hatásával, amelyet leírt *A tábornagy* című munkájában: „Semmi sem lehet szégyenteljesebb egy tábornagy számára, mint az, ha a katona kénytelen éhesen avagy megfelelő felszereltség nélkül harcolni, mert ez általá-ban a sereg teljes szétzülléséhez vezet.”³² A könnyűlovasságról szóló munkájában három helyen is visszaköszön ez a gondolat: „De nincs olyan kiváló hadvezér, aki meg tudná tartani a rendet egy, a zsoldjától és juttatásaitól megfosztott seregben. Nem a levegőbe beszélek, hanem a Németalföldön látott és megélt tapasztalatok alapján.”³³ Máshol így ír: „Azt mond-ják egyesek, hogy a hadi fegyelmet leginkább az elégtelen fizetés rontja meg. Épp ezért a nagy hadvezérek úgy reformáltak meg már-már széteső seregeket, hogy biztosították a katonák

³⁰ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, I. fejezet. A tisztokról általában, 17. bekezdés.

³¹ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, I. fejezet. A tisztokról általában, 6. bekezdés.

³² *A tábornagy*. I. rész I. fejezet 10. bekezdés.

³³ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 4. bekezdés.

számára az elegendő mennyiségű zsoldot. Nekem is az a véleményem, hogy a hanyagság veszteség, a szorgalom pedig győztessé tesz minket. Azt láttam Németalföldön is, hogy a lovasság romlásának az oka a fizetések elmaradása volt.”³⁴ A következő szövegrészletben szinte az erdélyi állapotokra ismerhetünk. Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem erdélyi emlékeiről ír, hanem németalföldi tapasztalatai alapján fontos szabályt fogalmaz meg, amelyet annak ellenére, hogy felismert, és óvott tőle, mégis kénytelen volt elszenvedni: „a legderekből és legbátrabb katonák, látva, hogy a ranglétrán nem tudnak előrejutni, kevés zsoldjuk miatt pedig csak úgy tudják fenntartani magukat, ha rablásra adják a fejüket, inkább elhagyják a sereget. Akik meg maradnak, azok teljes egészében a rablásnak adják fejüket, annyira, hogy már csak nevükben katonák, valójában pedig közönséges rablók, akik kimondhatatlan kárára vannak a hadseregnek. És hiába tiltanak meg nekik a rablást, mert a szükség ugyanis rávinná őket, ezért aztán a katonák lázadását megelőzendő a főtisztek inkább elfordítják a fejüket, és hallgatólagosan elnézik nekik ezt a szégyenteljes tevékenységet.”³⁵

Giorgio Basta erdélyi működésének objektív értékelését Nagy László, a korszak hadtörténelmének kiváló kutatója végezte el 1983-ban, aki a következőket írja: „az Erdélyben kialakult, valóban súlyos viszonyokért helytelen elsősorban és személy szerint Bastát felelőssé tenni. Az előidéző okokat sokkal inkább abban kell keresnünk, hogy a gazdaságilag még Magyarországnál is fejletlenebb Erdély nem tudta nagyobb megrázkódtatások nélkül elviselni a rázúduló háborús terheket. Basta írja egyik jelentésében: Erdélyből nem jön be évente százezer forintnál több állami jövedelem, ugyanakkor a fejedelemség török elleni védelmét szolgáló katonai kiadások meghaladják az évi 300 000 forintot! Ez az egyetlen adat is kellő bizonyosság lehet arra, hogy az erdélyi lakosságra kivetett különadók és egyéb terhek nem Bastának valamiféle »magyar-ellenes« szándékaiból eredtek, hanem a hadiszükséglet kényszerszüleményei voltak. A tábornagy ilyen érzelmeit cáfolja többek között az a tény is, hogy éppen ő szorgalmazta többször is nagy létszámú magyar sereg felállítását a török ellen, kiemelve és meglepő szavakkal méltatva a magyar katonaság harci erőit. Azt is tudjuk, nagyrészt ő fegyverzett fel és képzett ki több ezer székelyt és hajdút éppen ezen időszak alatt. Mindez arra kell intsen bennünket, hogy felül kell vizsgálnunk a Basta magyar történelmi szerepéről kialakított és meggyökereztetett képet, mert az nem a valóságot tükrözi, hanem elfogultság és bűnbakkeresés szüleménye. Basta nyugat-európai hivatásos zsoldostiszt volt, aki tőle telhetően igyekezett teljesíteni a kapott parancsokat, rendelkezéseket. Vitathatatlan tény, hogy a machiavellista politikai gyakorlatot követő magyar kortársaihoz hasonlóan, ő sem habozott bármilyen eszközt igénybe venni céljai megvalósításához! A történetírói objektivitás azonban azt követeli, hogy ezeket a cselekményeket ugyanolyan mércék alapján ítéljük meg, mint a korszak magyar politikusiáit vagy katonáiét.”³⁶

³⁴ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 2. bekezdés.

³⁵ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 6. bekezdés.

³⁶ NAGY 1982: 673.

BOCSKAI ELLENÉBEN

Bastát 1604 nyarán visszavezényelték a magyarországi hadszíntérre, ahol szeptembertől az Esztergomot oltalmazó seregben harcolt, majd a törökök elvonulása után november 4-én Bocskai ellen indult. Az első összecsapásra Osgyánnál került sor, ahol Németi Balázs próbálta megállítani a császáriakat. Bastának sikerült szétverni a felkelők csapatát, és néhány nappal később Edelénynél Bocskai főerőivel került szembe, akik a török segélyhadakkal együtt túlerőben voltak. Basta minél előbb Szendrőhöz akart vonulni, de Edelénynél kénytelen volt letáborozni, hogy pihentesse a seregét. Bocskai azonnal támadásba lendült, de Bastának sikerült szervezeten végrehajtani a visszavonulást. Először a málhát indította útnak, azonban a szekérszlop rossz irányba fordult, és az Edelénytől keletre fekvő dombok völgyeibe kényszerült. Végül a ládbesnyői völgybe jutottak, amelynek kijáratait Bocskai csapatai lezárták. Ciro Spontone szemléletesen írta le az eseményeket, amikor a reménytelen helyzetből sikerült győzelemre vezetni a császári csapatokat. A támadás előtti estén Basta kijelentette, hogy „[l]e kell csökkenteni a málha mennyiségét, mert ha ilyen sokat cipelünk magukkal akkor csak nagy veszteségek árán tudunk innen kitörni. – Ez különösen a németeknek nem tetszett, mivel mindenféle holmit magukkal cipeltek, hogy szinte városi kényelmet biztosítsanak maguknak a táborban. Annak ellenére nem értettek egyet, hogy valójában a számukra értékes holmikát a lovakon is magukkal tudták volna vinni. Basta erre azzal nyugtatta őket, hogy az ellenségtől majd szerezhetnek maguknak mindent, amit most elvesztenek. Az elégedetlenkedők akkor hallgattak el, amikor látták, hogy a vallo-nok vezére, Camillo gróf, aki a tábornok testőrségét vezette, a tanácskozókkal melletti tűzbe dobta annak a szekérnek a kerekeit, melyen a sebesültek utaztak. Ezután a táborban nagy tüzeket raktak a többi szekérből veszekedések közepette. Mikor az ellenség ezt meglátta, főleg azok, akik egy muskétalövésre voltak az erdőben, elkezdtek kiabálni a császáriaknak, hogy éhen fognak halni – ami igaz is volt –, és bizonyosan azért égetik el a szekereket, hogy könnyebben el tudjanak menekülni. Még azt is kiabálták, hogy nem fognak a kezeik közül kiszabadulni, mert ehhez még Basta hadicslei sem elegendők, akit egyébként éppen ezért neveztek egymás között a nagy varázslónak.”³⁷

Az edelényi csatában kialakult kritikus helyzetet a nagy mennyiségű málha okozta, amely lelassította és akadályozta a csapatok mozgását. Basta több helyen is felhívta a figyelmet hadtudományi munkáiban erre a problémára. Már az 1597-es dunai hadjáratban tapasztaltakból levonta a következtetést, amely szerint: „ebben a rendben nincs hely 8-10 ezer szekérszék málhának, amennyivel általában a magyarországi hadszíntereken felvonulnak. Ugyanakkor azt is meg kell érteniük az ittenieknek, hogy ha sikerrel akarjuk felvenni a harcot a törökkel, akkor le kell mondani arról, hogy megszámlálhatatlanul sok

³⁷ NÉGYESI 2004: 1300.

asszonyt és szolgálót vigyünk magunkkal a hadjáratokra, mivel elsősorban ezek miatt nő a málha mértéke elviselhetetlenül nagyra. Ha nem csökkentjük a málha mennyiségét, akkor mindig a vesztesek oldalán maradunk, ahogy ezt a törökökkel vívott eddigi háborúk is bizonyítják.”³⁸ A könnyűlovasság vezetéséről írott munkájában még kategorikusan kijelentette, hogy „[a] sok málha nagyon megnehezíti a lovasság mozgását, ezért egyetlen katona sem hozhat nőt (legyen az a felesége, avagy nem) a hadjáratra”³⁹ – azonban a magyarországi hadszíntér valósága még a tapasztalt hadvezért is kompromisszumokra kényszerítette.

BASTA HADTUDOMÁNYI MUNKÁSSÁGA

1606-ban, amikor a zsitvatoroki béke után visszavonult, lényegében derékba tört a karrierje. Prágában telepedett le, azonban az udvar jelentős zsolddal tartozott neki, amelyet nem is fizetett meg. Valószínűleg ekkor adhatta el a velencei könyvkiadónak 1598-ban készült kéziratait, részben a hírnév, részben anyagiak okán.

Bastáról az első nyomtatott könyv 1601-ben jelent meg, amelyben Achille Tarducci, a császári szolgálatban álló itáliai hadmérnök írta le az 1597-es váci és az 1600. szeptember 18-i miriszlói csatát.⁴⁰ A két szöveg Tarducci hadigépekről szóló írásával egy kötetben jelent meg Giovanni Battista Ciotti kiadásában Velencében.⁴¹ Ciotti a kor nemzetközi viszonylatban is jelentős könyvkiadója volt, aki saját nyomdával rendelkezett. Basta hadtudományi munkáinak első kiadásai nála jelentek meg. *A tábornagy*⁴² és *A tüzérség irányítása*⁴³ 1606-ban, *A könnyűlovasság vezetéséről*⁴⁴ pedig 1612-ben.

A könyvnyomtatás elterjedése tette lehetővé az írott művek viszonylag nagy példányszámban való reprodukálását. A korábban kézzel másolt, drága luxuscikknek számító könyvekkel szemben a nyomatokhoz az olvasók szélesebb köre fért hozzá.

³⁸ *A tábornagy*. II. rész, VI. fejezet. Hová helyezzük el a málhát, ha a fent említett módon állítjuk csatarendbe a sereget? 1. bekezdés.

³⁹ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VII. fejezet. A lovasság megreformálásáról és megjobbításáról. 6. bekezdés.

⁴⁰ TARDUCCI 1601.

⁴¹ LAMAL 2015: 235.

⁴² *A tábornagy (Il mastro di campo generale)* című könyve először olasz nyelven Velencében jelent meg 1606-ban. Ezt követte ugyanitt egy-egy újabb kiadás 1612-ben és 1626-ban. 1618-ban kiadták a munka rövid összefoglalóját is. Franciául 1617-ben jelent meg Frankfurtban, németül szintén 1617-ben Oppenheimben. Utoljára Milánóban jelent meg olaszul 1625-ben (MAZZUCHELLI 1758: 537).

⁴³ *A tüzérség irányítása (Del governo dell'artiglieria)* című műve olaszul 1606-ban Velencében (ILARI 2011), franciául 1616-ban Ruenben, németül pedig 1614-ben Oppenheimben jelent meg (BREMANN 2002: 42).

⁴⁴ *A könnyűlovasság vezetése (Il governo della cavalleria leggiera)* című könyvét olasz nyelven 1612-ben Velencében, 1612-ben Frankfurtban, németül 1614-ben Oppenheimben, franciául 1627-ben Rouenben, spanyolul 1614-ben Brüsszelben, végül olasz nyelven 1625-ben Milánóban adták ki (MAZZUCHELLI 1758: 537).